

اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال چهاردهم، شماره ۵۶، زمستان ۱۳۸۵

ارزیابی آثار اعتبارات خرد بانکی در توسعه کشاورزی مطالعه موردی تعاونیهای خودجوش روستایی شهرستان خدابنده

دکتر عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری*، جمشید عینالی**، حمدالله سجاسی قیداری**

تاریخ دریافت: ۸۵/۴/۲۴ تاریخ پذیرش: ۸۵/۱۲/۲۰

چکیده

در مباحث توسعه روستایی و کشاورزی یکی از راه‌حل‌های رفع مشکل مالی کشاورزان، اعطای اعتبارات خرد است. این امر به ویژه پس از اینکه تصمیم‌گیران برنامه‌ریزی کشاورزی به نتایج منفی برنامه‌های اعتباری نظارت‌شده مستقیم پی‌بردند، بیشتر ملموس گردید. لذا شیوه پرداخت اعتبارات به کشاورزان از شکل دولتی کلان به اعتبارات خرد تغییر یافت که در جریان این تغییر، مؤسسات اعتباری غیردولتی و محلی مورد توجه واقع شدند. در این زمینه تعاونیهای خودجوش محلی، به علت ارتباط نسبی اعضا و اعتماد ناشی از آن، روش مطمئنی است برای ساماندهی پس‌اندازهای پراکنده اعضا، دریافت اعتبار و تخصیص آن به توسعه فعالیتهای کشاورزی از طریق فعالیت گروهی و منافع مشترک.

e-mail: eftekhaa@modares.ac.ir

* عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس

** به ترتیب: دانشجویان دوره دکتری و کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه تربیت مدرس

e-mail: einalia@yahoo.com

در تحقیق حاضر به بررسی آثار استفاده از اعتبارات خرد بانک کشاورزی در قالب پرداخت گروهی در طرحهای تأمین آب برای توسعه فعالیتهای کشاورزی در بین سالهای ۱۳۷۴ تا ۱۳۸۴ در مناطق روستایی شهرستان خدابنده استان زنجان پرداخته شده است. سؤال اساسی تحقیق این است که آیا استفاده از اعتبارات خرد این بانک در قالب تعاونیهای خودجوش، به توسعه فعالیتهای کشاورزی در مناطق روستایی مورد مطالعه منجر شده است یا خیر؟

روش تحقیق این مطالعه مبتنی بر پانل گذشته‌نگر است و در گردآوری داده‌ها از پرسشنامه و مصاحبه حضوری استفاده شده است. نتایج تجزیه و تحلیل متغیرها نشان می‌دهد که اعتبارات خرد بانک کشاورزی توانسته است در توسعه کشاورزی در منطقه مورد مطالعه، در سطح معناداری ۰/۰۵، نقش مهمی ایفا کند.

کلید واژه‌ها:

اعتبارات خرد، توسعه کشاورزی، تعاونیهای خودجوش، توسعه پایدار روستایی

مقدمه

در مباحث توسعه روستایی و کشاورزی یکی از راه‌حل‌های رفع مشکل مالی کشاورزان، اعطای اعتبارات کوچک مقیاس است که نقش مهمی در تمرکز و جهت‌دهی به سرمایه‌های اندک روستاییان و ایجاد روحیه مشارکت و کار گروهی دارد (Escap, 1994, 12). استفاده از اعتبارات خرد، به عنوان یک روش مداخله غیرمستقیم در توسعه، مورد توجه اغلب نحل‌های فکری توسعه قرار گرفته است. این شیوه با گسترش بازارهای جدید و ارتقای فرهنگ مدیریتی، زمینه مناسبی برای حکمرانی کارآمد دولت در توسعه کشاورزی فراهم می‌سازد (Roht, 1997, 28). این امر به‌ویژه پس از اینکه تصمیم‌گیران و کنشگران برنامه‌ریزی در بخش کشاورزی از نتایج منفی برنامه‌های اعتباری نظارت‌شده مستقیم آگاهی یافتند، بیشتر ملموس گردید و لذا شیوه پرداخت اعتبارات به کشاورزان از شکل دولتی کلان به اعتبارات

ارزیابی آثار ...

خرد تغییر یافت که اعطای این نوع اعتبارات با همکاری مؤسسات اعتباری غیردولتی و محلی صورت می‌گیرد (Fao, 1998a). ویژگی عمده اعتبارات خرد، تأمین شدن سریع و آسان، نیاز نداشتن به وثیقه سنگین و سهم آورده، بی توجهی به سودآوری در ارائه خدمات اعتباری و ... می‌باشد. دسترسی به اعتبارات خرد در توسعه کشاورزی در مناطق روستایی، شرط ضروری است نه کافی؛ لذا سایر شرایط نیز مانند تهیه زیرساخت‌ها، سرمایه انسانی، اطلاعات، عوامل اجتماعی و فرهنگی در این امر دخیل هستند (Roht, 1997, 28). بدین ترتیب سؤال اساسی تحقیق مطرح می‌شود که آیا استفاده از اعتبارات خرد بانک کشاورزی در قالب تعاونیه‌های خودجوش، به توسعه فعالیتهای کشاورزی در مناطق روستایی شهرستان خدابنده منجر شده است یا خیر؟

مبانی نظری

با توجه به پیوند ارگانیک توسعه روستایی با توسعه کشاورزی از یک سو و پیوند نهاد اعتبارات خرد با این دو از سوی دیگر، نخست به تعریفها و سپس به ارتباط آنها پرداخته می‌شود.

توسعه روستایی

با بررسی کلی تعریفهای توسعه روستایی از دیدگاههای مختلف می‌توان به نکات کلیدی زیر (ویژگیهای توسعه روستایی) اشاره کرد:

۱. جامعیت فرایند توسعه روستایی (اقتصادی، اجتماعی، بومشناختی) (Attefeld & Barry, 1992, 94)

۲. مردمگرایی، مشارکتی بودن و درونزایی آن (صرافی، ۱۳۷۹، ۱۲) و (Abrahamson, 1997, 31; Umana, 2002; Escap, 1996, 2)

۳. آزادی انتخاب و برابری^۱ در دسترسی به فرصتها

(Axinn, 1997, 19; Abrahamson, 1997, 31; Uphoff, 1991; Dobie, 2004)

1. equity

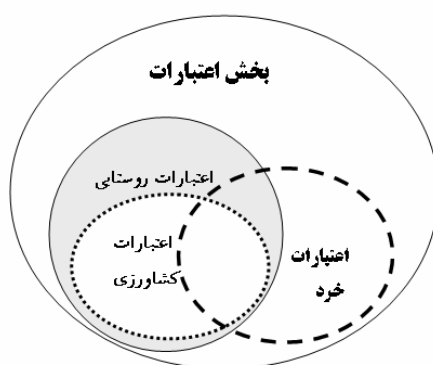
۴. هدف نهایی آن رسانیدن انسان به مرحله رضایت از زندگی خویش است (Escap, 1996, 2).
۵. توانمندسازی مردم^۱، ایجاد ظرفیتهای جدید، احترام به اطلاعات و دانش بومی، افزایش آگاهیها (زاهدی مازندارنی، ۱۳۸۴) و (Abrahamson, 1997, 31; Uphoff, 1991; Dobie, 2004; Umana, 2002).
۶. ایجاد تغییرات آرام در دیدگاهها، ارزشها، شیوه مصرف و... در یک شیوه مدیریت شده و دیوانسالار (Balazs and Podmaniczky, 2001; Umana, 2002; Escap, 2000).
۷. ایجاد ارتباط و پیوند کارآمد درون گروهی بین کنشگران توسعه و مردم محلی (World Bank, 2001, 1-5).
۸. عدم به مخاطره انداختن^۲ محیط زیست (صرافی، ۱۳۷۹، ۱۲) و (Overton, 1999, 3; Avijit, 1998, 98).
- افزون بر این، در بیانیه هزاره سازمان ملل، سیاستهای عمومی توسعه روستایی برای نیل به اهدافی مانند کاهش فقر، ارتقای عظمت انسانی، برابری و عدالت، پایداری محیطی و... در راستای رهایی فقرا از تله محرومیت^۳ به شرح زیر بیان شده است (UNDP, 2002):
۱. افزایش سطح کارایی و برابری با سرمایه گذاری در بهداشت، آموزش و...
 ۲. تسهیل دسترسی فقرا به زمین، اعتبار، مهارتها و...
 ۳. افزایش بهره‌وری و تنوع بخشی به فعالیتهای کشاورزان خرد از طریق اعتبارات خرد و...
- بدین ترتیب ملاحظه می شود که در توسعه روستایی نیز همانند توسعه کشاورزی، حرکت از مداخله مستقیم به مداخله غیر مستقیم، به عنوان یک سیاست، در همه امور از جمله اعتبارات خرد پذیرفته شده است.

اعتبارات خرد

داگلاس (Douglas, 2003) اعتبارات خرد را جزئی از چرخه تأمین مالی توسعه روستایی می داند که تا حدودی با اعتبارات روستایی و اعتبارات کشاورزی دارای اشتراکاتی

1. empowerment
2. compromising
3. poverty trap

است (شکل ۱) و از طریق نهادهای مالی و اعتباری از قبیل بانکها، اتحادیه‌های اعتباری محلی، تعاونیها و... تأمین و پرداخت می‌شود.

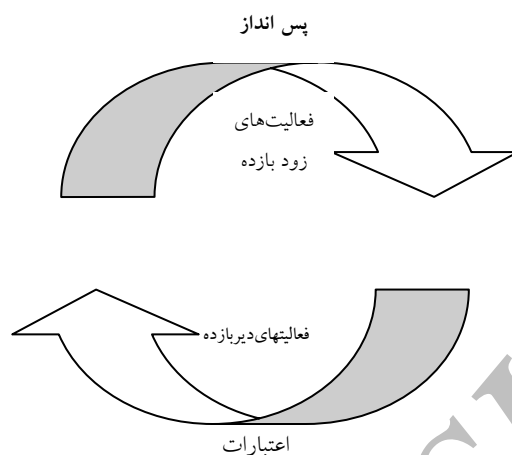

شکل ۱. جایگاه اعتبارات خرد در نظام اعتبارات

ضرورت توجه به اعتبارات خرد در توسعه کشاورزی

با عنایت به ارتباط توسعه روستایی با توسعه کشاورزی و نقش اعتبارات خرد در تحقق این دو، ضرورت توجه به اعتبارات خرد در فرایند توسعه روستایی و کشاورزی بیش از پیش روشن می‌شود. در این باره همچنین سایر ضرورتها را می‌توان از دیدگاه برنامه‌ریزان و سیاستمداران به شرح زیر مطرح ساخت (Khander, 1998):

۱. خدمات اعتباری خرد عنصری کلیدی در راهبردهای کاهش فقر است.
 ۲. این اعتبارات راهی برای رهایی از دام واسطه‌ها، افزایش مشارکت و دسترسی به فرصتهای برابر به شمار می‌رود.
 ۳. اعتبارات خرد روش کارآمدی برای توانمندسازی، به ویژه توانمندسازی زنان روستایی، است که کمتر به منابع اعتباری توسعه دسترسی دارند.
 ۴. این اعتبارات یکپارچه ساختن بازارهای روستایی و افزایش قدرت کشاورزان روستایی را سبب می‌شود.
 ۵. اعتبارات خرد زمینه‌ساز پس‌انداز و توسعه به شمار می‌رود (Seibel, 2001a).
- (شکل ۲).

شکل ۲. رابطه بین اعتبار و پس انداز در چرخه منابع مالی توسعه روستایی کشاورزی

(Seibel, 2001a)

هدف از اعطای اعتبارات خرد کشاورزی

همان‌طور که بیان شد، تأمین اعتبارات خرد به معنای تلاش برای بهبود دسترسی فقرا به خدمات وام و پس انداز و در نتیجه، ابزار شناخته شده‌ای برای مقابله با فقر است (نجفی، ۱۳۸۲). هم‌از این روست که بانک جهانی نیز هدف از ارائه اعتبارات خرد به کشاورزان را کاهش فقر، ایجاد اشتغال و درآمد، پایداری اکولوژیکی و رفاه روستاییان می‌داند (ESCAP, 1996, 2-3). یا از دیدگاه گرامین بانک^۱، هدف از اعطای اعتبارات خرد، بهبود زندگی روستاییان از طریق فراهم ساختن دسترسی آنها به اعتبارات، پس انداز، تسهیلات رفاهی و برنامه‌های اجتماعی دیگر است (Robinson, 2001a). در کنار این طرح‌های روستایی، ایفاد^۲ (IFAD) انگیزه خود را از اعطای اعتبارات موارد زیر می‌داند (IFAD, 2003):

الف) ایجاد تحرک اجتماعی، بالا بردن آگاهیها، آموزش و قدرت‌دهی به فقرا،

ب) افزایش اعتماد به نفس فقرا،

1. Gramin Bank
2. International Fund for Agricultural Development (IFAD)

ارزیابی آثار ...

ج) فراهم ساختن زمینه کار گروهی برای ایجاد دارایی و زیرساخت‌های توسعه کشاورزی در راستای تولید محلی. سرانجام باید گفت که برنامه توسعه سازمان ملل هدف از اعطای اعتبارات خرد را ایجاد فرصتهای درآمدزا برای زنان، سرمایه‌گذاری در ترویج فعالیتهای کشاورزی و کمک به بازپرداخت تعهدات کشاورزان می‌داند (UNDP, 1998). اسکاپ نیز هدف از اعطای اعتبار به کشاورزان و روستاییان را فقرزدایی، ترویج و آموزش کشاورزی، اشتغالزایی و درآمدزایی، توسعه اجتماعی، افزایش خوداتکایی و حفظ عزت نفس آنان می‌داند (ESCAP, 1994, 13).

شیوه‌های اعتباردهی روستایی با تأکید بر فعالیتهای کشاورزی

بروکار راه‌حل‌های زیر را برای حل مشکل اعتباری کشاورزان خرده‌پا بیان می‌کند:

۱. اعطای اعتبارات به صورت فردی ۲. قرض‌دهی گروهی

اعتبارات خرد در دو زمینه تولیدی (انتخاب گونه‌های پرمحصول، نوسازی، تهیه نهاده‌ها، توسعه نهادی و ...) و امور مصرفی (بازپرداخت وامها، امور رفاهی و ...) پرداخت می‌شود و به عنوان یک تور ایمنی^۱ و یک سرمایه‌گذاری در فرایند توسعه اقتصادی مطرح است (FAO, 2002). امروزه بیشتر فعالیتهای مؤسسات اعتباری در زمینه توسعه روستایی برپایه تشکیلات تعاونی و منافع متقابل اعضا صورت می‌گیرد (RD Instruction, 2002) که ویژگی عمده این نهادها انعطاف‌پذیری بالا و استقلال نسبی آنهاست. در چند دهه اخیر کشورهای در حال توسعه به اعتبارات خرد به عنوان محرکی پیشبرنده در جهت توانمندسازی کشاورزان و روستاییان نگریسته‌اند. در اینجا به چند نمونه موفق از کشورهای در حال توسعه در زمینه پرداخت اعتبارات خرد اشاره می‌شود:

در چین مؤسسات مالی محلی با هدف کاهش فقر روستایی تشکیل شد که بیشتر منابع آن توسط خانواده‌های روستایی تأمین می‌شد و به صورت گروهی به کشاورزان کوچک اعتبار می‌پرداخت (Robinson, 2001b). دولت چین با همکاری ایفاد، با توجه به کارایی

1. safety net

بالای مؤسسات اعتباری محلی طی سالهای ۱۹۹۵-۱۹۹۹، تعداد خانوارهای برخوردار از اعتبارات خرد را از ۸ درصد به ۲۰ درصد رسانید (IFAD, 2002).

کشورهایی مانند بنین، هند، کنیا، اندونزی، توگو و تایلند با تشکیل اتحادیه‌های پس‌انداز روستایی اقدام به توسعه کشاورزی در مناطق روستایی کردند (Robinson, 2001b). این اتحادیه‌ها با ساماندهی سرمایه‌های اندک روستاییان، آن را به سوی فعالیتهای محقق‌کننده توسعه کشاورزی و اشتغالزایی مولد هدایت نمودند (Robinson, 2001a).

در بنگلادش گرامین بانک با همکاری سازمان غیردولتی کمیته توسعه روستایی، اعتبارات کشاورزی خود را در قالب برنامه‌های مشارکتی ۴ ساله ارائه می‌کند که ۳۲ درصد از اعتبارات خرد این کشور را شامل می‌شود (Khander, 1998). فائو و آژانس همکاریهای فنی آلمان^۱ راهبرد مناسبی را برای افزایش دسترسی روستاییان به خدمات مالی و اعتباری به منظور توسعه فعالیتهای کشاورزی پیشنهاد داده‌اند. در این رویکرد، که مجموعه‌ای پویا برای فعالیتهای بخش کشاورزی در کشورهای در حال توسعه فراهم ساخته است (FAO/GTZ, 1998a)، بر توسعه نظام اعتباری و مالی روستایی تأکید شده است. در این رویکرد، به طور مساوی به نقش منابع اعتباری مؤسسات رسمی و منابع واسطه‌ای غیررسمی و نیز ایجاد ارتباط منطقی بین این دو منبع اعتباری با راهبرد اعطای اعتبارات خرد کشاورزی، از طریق شیوه پرداخت گروهی، توجه شده است (FAO/GTZ, 1998b).

در کشور ما پرداخت اعتبارات خرد روستایی به طور رسمی به چند شکل زیر صورت می‌گیرد:

۱. پرداخت وامهای خود اشتغالی،
۲. اعطای اعتبارات فرشبافی روستایی،
۳. وام سلف کشاورزی،
۴. پرداخت اعتبار به زنان سرپرست خانوار،
۵. منابع اعتباری تعاونیهای روستایی،
۶. پرداخت وام برای خرید ماشین‌آلات کشاورزی،
۷. پرداخت وام برای حفر، تأمین برق و راه‌اندازی چاههای عمیق.

1. German Agency for Technical Co-operation (GTZ)

در ایران بانک کشاورزی مهمترین منبع پرداخت اعتبارات خرد در زمینه توسعه فعالیتهای کشاورزی است. روش پرداخت اعتبارات خرد این بانک بیشتر به صورت سرمایه‌گذاری مشترک و مشارکت در واحدهای تولیدی است (سلامی و طلاچی لنگرودی، ۱۳۸۱، ۱۴). در این تحقیق مشارکت اعتباری بانک کشاورزی در ۱۶۰ طرح بررسی و نشان داده شده است که این اعتبارات از طریق معرفی کشاورزان به بانک برای تأمین اعتبارات موارد ۶ و ۷ به صورت پرداخت گروهی انجام می‌گیرد و ضمانت بازپرداخت آن سند زمین کشاورزی یا تعهدات اعضاست. این اعتبارات از منابع داخلی بانک (تبصره ۲) برای برقی کردن چاه‌های عمیق و از تسهیلات تکلیفی (تبصره ۳) برای خرید تجهیزات فنی و... تأمین و پرداخت می‌شود.

انواع سازمانها و مؤسسات اعتباری در توسعه روستایی^۱

کاوانامور مؤسسات اعتباردهنده در کشورهای در حال توسعه را به دو دسته زیر تقسیم می‌کند (Kavanamur):

الف) مؤسسات غیررسمی: این مؤسسات بر پایه پرداخت و دریافت نقدی و غیرنقدی فعالیت دارند و میزان اعتباردهی آنها کمتر از یک درصد نیاز روستاییان است و مشخصاتی همچون انعطاف‌پذیری کم، نرخ بهره بالا، و بعد منطقه‌ای پایین دارند، ضمن اینکه دیوانسالار نیز نیستند (Ghate, 1992).

مؤسسات اعتباری فوق همیشه در صحنه توسعه روستایی وجود دارند. یادآوری می‌شود که طبق مطالعه صورت گرفته در نپال، منابع مالی در دسترس برای کاهش فقر ۷۲ درصد از خانواده‌های کم درآمد روستایی، از نوع غیر رسمی است (IFAD, 2003).
ب) مؤسسات رسمی: این مؤسسات در قالب بانکها، مؤسسات مالی و اعتباری و نهادهای بین‌المللی فعالیت می‌کنند و نقش توسعه‌ای آنها بسیار سازنده است. یکی از موفقترین نمونه‌های آن گرامین بانک بنگلادش است، که وامهایی در راستای توسعه کشاورزی جهت

۱. برای مطالعه بیشتر در این باره به منابع روبه رو مراجعه کنید: Scoones, 1998 و Seibel, 2001a

تأمین نهاده‌ها، مکانیزاسیون، نوآوریهای آبیاری، حمایت از کشاورزان در موقع حوادث غیرمترقبه، خرید زمین و... می‌پردازد (IFAD, 2003).

افزون بر این مؤسسات، سازمانهای اعتباردهنده دیگری نیز در جامعه دیده می‌شود که سازمانهای غیر دولتی^۱ از جمله آنهاست (Chowdhury, 1990). داگلاس (Douglas, 2003) معتقد است که نهادهای اعتباری رسمی و غیررسمی برای فعالیت در مناطق روستایی کشورهای در حال توسعه با موانع زیادی از قبیل زیرساخت‌های ضعیف و سطوح پایین‌تر آموزش مواجهند. وی مهمترین اعتبارات نهادهای مالی در مناطق روستایی را به دو دسته زیر تقسیم می‌کند:

۱. اعتبارات کوتاهمدت و وامهای خرد یا بازپرداخت مکرر، ۲. اعتبارات درازمدت کشاورزی و فصلی

خاندر (Khander, 1998) در بررسی تجربه بنگلادش در زمینه اعتبارات خرد به سه منبع اعتباری اشاره می‌کند:

۱. مؤسسات و نهادهای رسمی از قبیل بانکهای روستایی و تعاونیها

۲. نهادها و مؤسسات نیمه رسمی از قبیل سازمانهای غیر دولتی و...

۳. منابع مالی غیررسمی مانند واسطه‌ها، سرمایه داران محلی و...

برخی مطالعات تأمین مالی خرد کشاورزی در ایران را به دو گروه منابع رسمی و غیررسمی دسته‌بندی می‌کنند (نجفی و یعقوبی، ۱۳۸۴؛ حسن‌زاده و قویدل، ۱۳۸۴). بررسی منابع مالی مورد استفاده در توسعه فعالیت‌های کشاورزی در منطقه مورد مطالعه، به ویژه برای طرحهای تأمین آب، نشان می‌دهد که سهم منابع غیررسمی (با سود ۶ درصد در ماه) بسیار کمتر از منابع رسمی (نرخ سود مصوب بانکهای تجاری بخش کشاورزی) است.

تعاونیهای خودجوش روستایی: راه‌حلی برای پرداخت گروهی اعتبار

تعاونی روستایی نهادی اجتماعی-اقتصادی خودجوش و با عضویت اختیاری اعضاست که کالاهای و خدمات توسعه را برای اعضای خود فراهم می‌کند تا آنها از طریق همکاری در

1. Non Governmental Organization (NGO's)

ارزیابی آثار ...

مراحل مختلف برنامه‌ریزی اعم از تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، اجرای برنامه و نظارت بتوانند سرنوشت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی خود را بر عهده گیرند و در راستای توسعه پایدار کشاورزی در مناطق روستایی فعالیت کنند (ICA, 2000, 55). چنین تشکلهایی می‌توانند با برابری فرصتهای دسترسی به منابع، تصمیم‌گیری و بسیج منابع اعضا، استفاده از منابع محلی، مدیریت خودجوش، توسعه ظرفیتهای گروه و... راه‌حل مناسبی برای توسعه پایدار کشاورزی باشند. با فرض وجود نارساییهای نهادی، اقتصادی و اجتماعی در مناطق روستایی، که با کارایی پایین ابزار، فناوری و تجهیزات کشاورزی، خشونت شرایط طبیعی، نبود یک نظام رسمی، رفاهی، اجتماعی و اقتصادی و... مشخص می‌شود (طالب‌بیگی، ۱۳۷۹، ۹۶)، توجه به تعاونیها، به کشاورزان کمک می‌کند تا مشکلات خود را از راه همیاری و استفاده از ظرفیت گروهی اعضا رفع کنند و در راه حصول به هدف و منافع مشترک، زمینه را برای ایجاد تغییرات مناسب در جهت نیل به توسعه کشاورزی از طریق فعالیت گروهی فراهم نمایند (طاهرخانی و حیدری، ۱۳۸۲).

توسعه تعاونیهای خودجوش روش مطمئنی برای ارتقای پسراندازهای محلی و درون‌گروهی در راستای تخصیص مجدد منابع در توسعه کشاورزی است؛ زیرا این منابع به تعاونیها کمک می‌کند تا با تنوع‌بخشی به فعالیتهای خود نقش مهمی در توسعه فعالیتهای کشاورزی (زنجیره‌های پسین مانند فراوری، بسته‌بندی، انبارداری و نگهداری، بازاریابی و...) ایفا کنند.

در ربع قرن اخیر توجه به نقش گروه‌های خودیار و سازمانهای غیردولتی محلی در کشورهای در حال توسعه منجر به شکل‌گیری پیوند درون‌گروهی بین کنشگران توسعه و مردم محلی شده است که نتایج آن توجه به رویکردهای توسعه مردمگرا، توسعه مشارکتی و ارتباطی در راستای کاهش فقر و تغییر اجتماعی را نشان می‌دهد. علت این امر این است که تشکلهای با ایجاد پیوندها و روابط از طریق تمرکززدایی از تصمیم‌گیری، برنامه‌ریزی، اجرا و نظارت (که عمدتاً توسط نهادهای محلی و با مشارکت مردم صورت می‌گیرد)، می‌توانند موارد زیر را امکان‌پذیر سازند (ESCAP, 2000):

۱. افزایش انگیزه‌های مشارکت و یادگیری متقابل اعضا
۲. بسیج منابع
۳. رشد آگاهیها و آموزش
۴. خودمدیریتی

در مطالعه نجفی و یعقوبی (۱۳۸۴) در استان فارس به این نکته اشاره شده است که حضور تعاونیها در مناطق روستایی، با توجه به ساختار مدیریتی و سابقه دیرینه آنها، می‌تواند به تأمین و توزیع اعتبارات خرد در مناطق روستایی کمک زیادی کند. آنها با بررسی تمایل همکاری کشاورزان با تعاونیهای روستایی معتقدند که بیش از ۵۰ درصد از روستاییان مایل به استفاده از اعتبارات خرد از طریق تعاونیهای روستایی هستند.

بانک جهانی دلایل توجه به پرداخت گروهی اعتبارات خرد را به شرح زیر بیان می‌کند (World Bank, 1998):

۱. ضمانت گروهی اعضا
۲. نظارت گروهی بر مصرف اعتبار
۳. ترویج همکاری و فعالیت گروهی
۴. افزایش قدرت پذیرش ریسک
۵. استفاده بهتر از پتانسیلها و منابع موجود گروه
۶. توانمندسازی گروهی
۷. ترویج برابری در تصمیم‌گیری و دسترسی به منابع توسعه

تجربه تعاونیهای اعتبار کشاورزی در بوتسوانا نشان می‌دهد که آنها می‌توانند با همکاری دولت در زمینه‌های مختلفی چون تأمین نهاده‌های کشاورزی، ایجاد پس‌انداز و اعتبارات خرد کوتاهمدت و درازمدت، تجاری کردن تولید و بازاریابی فعالیت کنند و محیط مناسبی را برای توسعه کشاورزی از طریق تحقیق، آموزش، ترویج، تأمین زیرساخت‌های مناسب و ... مهیا سازند.

نظام اعتبارات خرد بانک توسعه آسیایی، منابع مالی و اعتباری داخلی خود را بر مبنای پرداخت اجتماعی به صورت گروهی با اهداف کلی زیر اعطا می‌کند (ADB, 2000):

۱. توسعه تعاونیهای محلی و ایجاد روابط مبتنی بر جامعه در راستای بهبود ارائه خدمات اعتباری

و...

۲. بسیج پس‌انداز داخلی و تعمیم بیمه و...

ارزیابی آثار ...

۳. آموزش و تقویت پایه‌های دانش اعضا و تسهیل شرایط برای بهره‌مندی از دانش و تجارب دیگران

۴. توسعه کشاورزی به عنوان اصلی‌ترین منبع درآمد و اشتغال فقرای روستایی

۵. سرمایه‌گذاری در گسترش فرصت‌ها و ظرفیت‌سازی برای استفاده بهتر از فناوریها و نهاده‌های جدید در کشاورزی

۶. تنوع‌بخشی به فعالیتهای اقتصادی در جهت افزایش قابلیت برای مقابله با شرایط توأم با ریسک

۷. کاهش اتکای کشاورزان به منابع غیررسمی اعتبارات

در راهبرد بانک جهانی (۲۰۰۳) برای توسعه خاورمیانه و شمال آفریقا^۱، اعطای گروهی اعتبارات خرد کشاورزی از طریق تعاونیهای محلی و جلب همکاری سازمانهای غیردولتی با سه هدف زیر صورت می‌گیرد (MENA, 2003):

۱. کاهش فقر روستایی با تأکید بر توسعه کشاورزی

۲. کاستن از آسیب‌پذیری جمعیت روستایی

۳. استفاده پایدار از منابع طبیعی

تجارب جهانی پرداخت گروهی اعتبارات خرد کشاورزی

بررسیها نشان می‌دهد که تأمین اعتبارات خرد برای روستایان فقیر از قبیل زنان، کشاورزان خرده‌پا و... منجر به افزایش درآمد، بهبود بهره‌وری و موفقیت در کاهش فقر در جامعه روستایی می‌شود. اما در بیشتر کشورهای درحال توسعه مؤسسات سنتی در این زمینه نتوانسته‌اند به موفقیتی نائل شوند. بنابراین، بانک جهانی برای پرکردن شکاف عدم اعتباردهی به کشاورزان فقیر روستایی، به کارگیری سازوکاری اجتماعی از قبیل قرض‌دهی مبتنی بر گروه را پیشنهاد کرده است (World Bank, 1998).

گفتنی است که از اواسط دهه ۱۹۹۰ سازمانهای غیردولتی برای اعطای اعتبارات خرد روستایی و کشاورزی و تسهیل دسترسی مردم به اعتبارات توسعه، به فکر افتادند تا مؤسساتی

1. Middle East and North Africa (MENA)

مالی - اعتباری همانند گرامین بانک بنگلادش و گرامین بانک فیلیپین را با همکاری شورای سیاستگذاری اعتبارات کشاورزی^۱ و مرکز غیردولتی توسعه روستایی و کشاورزی^۲ تأسیس کنند. این بانکها کشاورزان کم درآمد روستایی را در گروههای ۱۵ تا ۴۵ نفره به منظور پرداخت وامهای چندمنظوره گروهی سازماندهی می کنند (Seibel and Felloni, 2002)؛ و یا برنامه ارتقای خدمات اعتباری روستایی هند، با راهبرد بانکداری گروههای خودیار روستایی^۳ به اعطای اعتبارات گروهی به کشاورزان می پردازد. این گروهها با ایجاد رابطه مؤثر بین مردم محلی و نهادهای رسمی اعتبارات کشاورزی نقش مهمی را در انتقال سرمایه های کوچک به فرایند توسعه کشاورزی در مناطق روستایی ایفا می کنند. بیشتر منابع اعتباری این گروهها به فعالیتهای مرتبط با توسعه کشاورزی و زیرساخت های کشاورزی، رفاه اجتماعی، ایجاد اشتغال و درآمد اختصاص دارند و در نقش گروه تسهیلگر و راهنمای گیرندگان اعتبارات عمل می کنند. در سطح بالاتر، فدراسیونی متشکل از صدها گروه خودیار در سطح چند روستا تأمین منابع اعتباری رسمی و غیررسمی را در قالب تعاونیهای اعتباری بر عهده می گیرد که تأکید اصلی آنها بر استفاده از سپرده های اعضای محلی است (Seibel, 2001b).

بررسی نظام اعتبارات روستایی در ده کشور آمریکای لاتین نیز نشان می دهد که همکاری موازی نهادهای اعتباری رسمی و غیررسمی در توسعه روستایی و کشاورزی اهمیت زیادی دارد (FAO/ALIDE, 1996). و یا مطالعات براوو (Bravo, 2001) در کامبوج نشان می دهد که سازمانهای غیردولتی متعددی با کمک نهادهای بین المللی به وجود آمده اند که با اینکه مبدل به منابع تأمین اعتباری خرد و وامهای فردی و گروهی با سود کم (بین ۲ تا ۵ درصد) برای اعضا شدند، ولی موفق به کاهش وابستگی به منابع اعتباری غیررسمی (با سود ۱۰ تا ۳۰ درصد در ماه) نشدند. با این حال، بررسیهای زوی (Zvi, 2001) در لهستان نشان می دهد که ترویج تعاونیهای خودجوش محلی به سه طریق به توسعه کشاورزی کمک می کند:

۱. آموزش و یاددهی
۲. اعطای گروهی اعتبارات خرد

1 . Agricultural Credit Policy Council (ACPC)
 2 . Center of Agriculture and Rural Development (CARD)
 3 . Self - Help Groups (SHG)

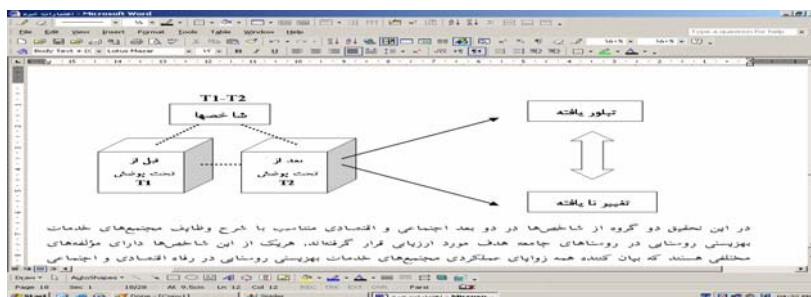
۳. سرمایه‌گذاری کوچک در مناطق روستایی

- لاری و سل (Larry and Sell, 2001) نیز اعتبارات خرد کشاورزی را فرصتی برای تغییر در جامعه روستایی می‌دانند که با تخصیص منابع توسعه، به ایجاد فرصتهای جدید درآمد، اشتغال و ... منجر می‌گردد. و سرانجام بر پایه نظر داگلاس (Douglas, 2003)، برای تسهیل دسترسی به اعتبارات توسعه کشاورزی و روستایی رعایت موارد زیر ضروری است:
۱. ظرفیت‌سازی و افزایش توانایی اعضا از راه افزایش تعامل بین آنها و نهادهای ارائه دهنده اعتبارات،
 ۲. ایجاد محیط تواناساز با توجه به تأمین اعتبارات خرد در توسعه کشاورزی،
 ۳. توسعه فعالیتها از طریق زیرساخت‌های نهادی موجود (بانکها، سازمانهای محلی، تعاونها و ...)،
 ۴. تعیین نقش مناسب برای یارانه‌ها برای مثال به جای نرخ بهره یارانه‌ای، استفاده از ظرفیتهای نهادی و ارتقای نوآوری استفاده‌کنندگان از اعتبارات مورد توجه قرار گیرد،
 ۵. تأمین امکانات فنی: (مانند ATM^۱ و کارتهای هوشمند، دفاتر دائمی اعتبارات در روستاهای مرکزی و ...)،
 ۶. نوآوری در سازوکارهای اعطای اعتبارات خرد (سازگاری زمانی اعطا و بازپرداخت اعتبارات).

روش تحقیق

جهت ارزیابی آثار پرداخت گروهی اعتبارات خرد بانکی در توسعه فعالیتهای کشاورزی در منطقه مورد مطالعه از روش تحقیق پانل گذشته‌نگر استفاده شده است (شکل ۳). در این باره میزان تغییرات صورت گرفته در مؤلفه‌های مورد نظر در دو دوره قبل از تشکیل گروههای خودجوش (T_1) و بعد از تشکیل آنها (T_2) در مناطق روستایی مورد مطالعه از طریق آزمونهای مک نمار و ویلکاکسون بررسی و سنجش شده است. گفتنی است که در این تحقیق مشارکت اعتباری بانک کشاورزی در ۱۶۰ طرح تأمین آب (چاههای عمیق) مورد مطالعه قرار گرفته است.

۱. صندوقهای خودپرداز اتوماتیک

شکل ۴. طرح پانل گذشته نگر

منطقه مورد مطالعه

شهرستان خدابنده در طول جغرافیایی ۴۷/۵۳ تا ۴۸/۵۱ و عرض جغرافیایی ۳۵/۳۶ تا ۳۶/۲۱ گسترده شده است. مساحت آن بالغ بر ۵۱۸۸ کیلومتر مربع است و قطب کشاورزی استان زنجان محسوب می‌شود. حدود ۸۰ درصد از جمعیت این شهرستان در مناطق روستایی سکونت دارند (مرکز آمار ایران، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۴).

یافته‌های تحقیق

شالوده فعالیت در گروه‌های خودجوش، که تا حدودی با اصول تعاون همخوانی دارد، تصمیم‌گیری بر مبنای انتخاب جمعی و برابری اعضا در حق انتخاب و شراکت در مالکیت است، پس می‌توان گفت که اعضای تعاونیهای خودجوش روستایی، که عمدتاً دارای زمین کشاورزی در حد عرف محل هستند، براساس انگیزه اجتماعی-اقتصادی گرد هم می‌آیند و برای نیل به هدفهای مشترک گروه‌هایی را شکل می‌دهند که در آن ضمن استفاده از منابع مالی اعضا، از منابع مالی رسمی از قبیل بانکها و مؤسسات مالی با معرفی سازمان جهاد کشاورزی، در طرحهای توسعه کشاورزی خود بهره می‌گیرند. در منطقه مورد مطالعه شکل‌گیری این گروه‌ها بر مبنای تأمین منابع آبهای زیرزمینی است. در بعضی موارد نیز زمینه همکاری در شکل مشارکت در خرید ماشین آلات کشاورزی، همکاری با سایر اعضای گروه برای یکپارچه‌سازی اراضی، همکاری با اعضا در تصمیم‌گیری‌های مشترک و همفکری و ... استوار است که ریشه در تأمین منابع آب دارد.

ارزیابی آثار ...

باید متذکر شد که عمده محصولات کشت شده در این طرحها عبارتند از: محصولات صنعتی از قبیل چغندر قند، گلرنگ، کلزا و ... (با توجه به پشتیبانی در مراحل آماده‌سازی، ارائه نهاده‌های لازم، حمایت مالی، ارائه خدمات ترویجی و مشاوره‌ای، خرید تضمینی و...)، محصولات سنتی منطقه از قبیل گندم و جو (به دلیل خرید تضمینی و آسانی مراحل کشت و عمل آوری و سازگاری اقلیمی) و انواع علوفه.

در این تحقیق سعی شده است آثار اعطای گروهی اعتبارات خرد بانکی در فعالیتهای توسعه کشاورزی منطقه مورد مطالعه با محوریت سه‌گانه زیر به صورت گذرا مورد توجه قرار گیرد:

۱. تأمین منابع و ساماندهی آن

۲. ایجاد و تقویت زمینه‌های اشتغال و درآمد در مناطق روستایی

۳. تغییر در ساختار مدیریت اراضی و الگوهای کشت

۱. تأمین منابع و ساماندهی آن

تأمین و ساماندهی منابع تولید کشاورزی شالوده اقتصاد روستایی به شمار می‌آید. بنابراین، در این بخش آثار پرداخت گروهی اعتبارات خرد کشاورزی در دسترسی به منابع و استفاده از آن در منطقه مورد مطالعه بررسی می‌شود.

۱.۱. منابع خاک و ساماندهی و مدیریت آن

بررسی یافته‌های جدول ۱ نشان می‌دهد که پرداخت گروهی اعتبارات خرد در سرمایه‌گذاری روی تسطیح و بهبود عملیات آماده‌سازی زمین برای کشت، کاهش تعداد قطعات زمین هر کشاورز در اراضی آبی، کاهش اختلافات ارضی، افزایش میل به یکپارچه‌سازی اراضی در درون گروه، بهبود دسترسی به اراضی (در داخل گروه)، شکل‌دهی هندسی اراضی (در داخل گروه و اراضی آبی)، افزایش ارزش زمینهای کشاورزی دارای تفاوت معناداری بوده است.

جدول ۱. نقش پرداخت گروهی اعتبارات خرد در توسعه منابع خاک و استفاده از آن

نامناسب	تأخوری مناسب	مناسب	کاملاً مناسب	سطح معناداری	مؤلفه مورد مطالعه
			*	۰/۰۰	سرمایه گذاری در تسطیح خاک زمینهای زیر کشت آبی
			*	۰/۰۲	بهبود عملیات آماده سازی زمین برای کشت
			*	۰/۰۱	کاهش تعداد قطعات زمین هر کشاورز در زمینهای آبی
			*	۰/۰۲	کاهش اختلافات ارضی
			*	۰/۰۱	افزایش میل به یکپارچه سازی اراضی در درون گروه
			*	۰/۰۲	بهبود دسترسی به اراضی (در داخل گروه)
		*		۰/۰۳	شکل دهی هندسی اراضی (در داخل گروه و اراضی آبی)
			*	۰/۰۰	افزایش ارزش زمینهای کشاورزی

مأخذ: یافته های تحقیق

۲.۱. نهاده های کشاورزی و ...

استفاده از نهاده ها نقش بسیار زیادی در افزایش تولید و درآمد کشاورزان ایفا می کند. این عامل در کنار استفاده مناسب از منابع آب و خاک در توسعه کشاورزی نقش مهمی دارد. بررسی یافته های جدول ۲ نشان می دهد که پرداخت گروهی اعتبارات خرد در مواردی از قبیل توانایی تأمین بموقع نهاده ها، استفاده از راهنماییهای مروجان کشاورزی، استفاده بموقع از نهاده ها در سطح ۹۸ درصد و در بقیه موارد در سطح ۹۵ درصد معنادار بوده است.

جدول ۲. نقش پرداخت گروهی اعتبارات خرد در تأمین و استفاده از نهاده‌ها

نامناسب	تاحدودی مناسب	مناسب	کاملاً مناسب	سطح معناداری	مؤلفه مورد مطالعه
		*		۰/۰۳	استفاده مفید از نهاده‌ها (با توجه به دستورعمل مروجان)
			*	۰/۰۲	توانایی تأمین و خرید بموقع نهاده‌ها (بذر، کود، سم و...)
		*		۰/۰۳	استفاده از کودهای حیوانی و شیمیایی در جهت تقویت خاک
		*		۰/۰۳	استفاده از سهمیه‌های اعطایی نهاده‌ها برای چاه‌های عمیق
		*		۰/۰۳	انتخاب نهاده‌های مناسب با اقلیم و خاک و آب
			*	۰/۰۲	استفاده از راهنمایی‌های مروجان کشاورزی در گزینش نوع کشت و بذر
			*	۰/۰۲	استفاده بموقع از نهاده‌ها مطابق با نوع محصول (سم، کود و ...)

مأخذ: یافته‌های تحقیق

۳. ۱. استفاده از ماشین‌آلات و مکانیزاسیون

بررسی یافته‌های جدول ۳ نشان می‌دهد که پرداخت گروهی اعتبارات خرد در مواردی از قبیل میزان استفاده از ماشین‌آلات در فعالیتهای کشاورزی، استفاده بموقع از ماشین‌آلات در عملیات کشاورزی، افزایش میل به استفاده اشتراکی از ماشین‌آلات کشاورزی، استفاده صحیح از ادوات و ماشین‌آلات در مزارع تفاوت معناداری داشته ولی در مورد خرید مشترک ماشین‌آلات و ادوات کشاورزی نتوانسته است موفقیت بالایی به دست آورد.

جدول ۳. پرداخت گروهی اعتبارات خرد و استفاده از ماشین آلات کشاورزی

مؤلفه مورد مطالعه	سطح معناداری	کاملاً مناسب	مناسب	تاحدودی مناسب	نامناسب
به کارگیری ماشین آلات مختلف در فعالیتهای کشاورزی	۰/۰۳		*		
استفاده بموقع از ماشین آلات در عملیات کشاورزی	۰/۰۲	*			
افزایش میل به استفاده اشتراکی از ماشین آلات کشاورزی	۰/۰۴		*		
خرید مشترک ماشین آلات و ادوات کشاورزی	۰/۱۹			*	
استفاده صحیح از ادوات و ماشین آلات در مزارع	۰/۰۳		*		

مأخذ: یافته‌های تحقیق

۴.۱. تأمین مالی و اعتبارات

دسترسی و استفاده از منابع مالی و اعتباری رسمی بانکها در طرحهای تأمین آب به توانا تر شدن کشاورزان کمک زیادی کرده است. در زمینه تأمین نیازهای اعتباری و مالی می‌توان جدول ۴ را به شرح زیر بررسی کرد: در مواردی از قبیل افزایش فرصت استفاده از اعتبارات بانکی برای توسعه فعالیتهای کشاورزی، بازپرداخت تعهدات و وامها، اعتمادسازی متقابل میان نظام اعتباری و کشاورزان، میل به استفاده از اعتبارات به صورت گروهی سطح معناداری بسیار مناسب (۹۸ درصد) است و در مواردی از قبیل افزایش میزان تقاضا برای استفاده از اعتبارات بانکی و کاهش وابستگی به منابع مالی واسطه‌ها و ... این سطح بالای ۹۵ درصد است.

جدول ۴. پرداخت گروهی اعتبارات خرد و تأمین و استفاده از منابع اعتباری در توسعه کشاورزی

مؤلفه مورد مطالعه	سطح معناداری	کاملاً مناسب	مناسب	تاحدودی مناسب	نامناسب
افزایش فرصت استفاده از اعتبارات بانکی برای توسعه کشاورزی	۰/۰۲	*			
بازپرداخت تعهدات و وامها	۰/۰۲	*			
افزایش میزان تقاضا برای استفاده از اعتبارات بانکی	۰/۰۴		*		
اعتمادسازی متقابل میان نظام اعتباری و کشاورزان	۰/۰۲	*			
میل به استفاده از اعتبارات به صورت گروهی	۰/۰۲	*			
کاهش وابستگی به منابع مالی واسطه‌ها و ...	۰/۰۳		*		

مأخذ: یافته های تحقیق

۱.۲ ایجاد و تقویت زمینه‌های اشتغال و درآمد در مناطق روستایی

۱.۱.۲ ایجاد و تقویت اشتغال کشاورزی

اشتغالزایی در مناطق روستایی از مهمترین چالشهای توسعه روستایی است که تأثیر زیادی در توسعه پایدار دارد. بررسی آثار اعطای گروهی اعتبارات خرد در منطقه مورد مطالعه (جدول ۵) نشاندهنده کارایی بالای آن است به طوری که در مواردی مانند ایجاد اشتغال زراعی و جلب همکاری زنان در فرایند توسعه کشاورزی در سطح ۹۸ درصد و در مواردی مانند ایجاد اشتغال غیرزراعی و افزایش فرصتهای اشتغال غیرزراعی در سطح ۹۵ درصد دارای معناداری بوده است.

جدول ۵. نقش پرداخت گروهی اعتبارات خرد در ایجاد اشتغال روستایی مرتبط با فعالیتهای کشاورزی

مؤلفه مورد مطالعه	سطح معناداری	کامل‌مناسب	مناسب	تاحدودی مناسب	نامناسب
ایجاد اشتغال زراعی برای اعضای خانواده	۰/۰۱	*			
ایجاد اشتغال غیرزراعی مرتبط با کشاورزی در روستا	۰/۰۳		*		
افزایش فرصتهای اشتغال غیرکشاورزی در مناطق روستایی	۰/۰۳		*		
همکاری زنان و سایر اعضای خانواده در فعالیتهای کشاورزی	۰/۰۲	*			

مأخذ: یافته‌های تحقیق

۲.۲. درآمد و افزایش تولید و بهره‌وری

توسعه زمینه‌های اشتغال در مناطق روستایی تأثیر بسیار زیادی در درآمدزایی و مسائل مرتبط با آن دارد. بررسی جدول ۶ نشان می‌دهد که پرداخت گروهی اعتبارات خرد در منطقه مورد مطالعه نقش بسیار زیادی در درآمدزایی، افزایش درآمد، ایجاد زمینه برای پس‌انداز، افزایش تولید در واحد سطح و افزایش تولید به ازای نیروی کار فعال در مزارع دارد و دارای تفاوت معناداری در سطح مناسب (۹۸ درصد) است و در مواردی مانند تنوع‌بخشی به منابع درآمد خانوار و عدم فروش زودهنگام محصول به دلیل نیاز مالی اعضا در سطح ۹۵ درصد دارای تفاوت معنادار است.

جدول ۶. نقش پرداخت گروهی اعتبارات خرد در ایجاد و تنوع بخشی به منابع درآمد کشاورزان

مؤلفه‌های مورد بررسی	سطح معناداری	کاملاً مناسب	مناسب	تا حدودی مناسب	نامناسب
افزایش درآمد مستقیم حاصل از فعالیتهای کشاورزی	۰/۰۰	*			
افزایش درآمدهای حاصل از فعالیتهای دامداری	۰/۰۲	*			
ایجاد زمینه پس‌انداز برای خانوار	۰/۰۲	*			
تنوع بخشی به درآمدهای خانوار	۰/۰۴		*		
افزایش تولید در واحد سطح (با توجه به تغییر از کشت دیم به آبی)	۰/۰۰	*			
افزایش تولید به ازای هر فرد فعال در زمینهای کشاورزی	۰/۰۰	*			
عدم فروش زود هنگام محصول به دلیل نیاز مالی	۰/۰۳		*		

مأخذ: یافته‌های تحقیق

۳. تغییر در ساختار مدیریت اراضی و الگوهای کشت

۱.۳ همکاری و مدیریت و تصمیم‌گیری جمعی

مدیریت دسته‌جمعی در قالب گروه‌های خودجوش محلی، زمینه مناسبی را برای بروز خرد جمعی در اداره واحدهای خرد اقتصادی فراهم کرده است.

جدول ۷ نشان می‌دهد که پرداخت گروهی اعتبارات خرد توانسته است در مواردی مانند ایجاد زمینه همکاری بین اعضا برای تصمیم‌گیری در امور گروه، بهبود شیوه‌های مدیریت اراضی با توجه به کاهش تعداد قطعات زمین، افزایش اعتماد گروهی بین اعضا، استفاده از رهنمودهای مروجان مراکز خدمات کشاورزی تفاوت معناداری را در سطح ۹۸ درصد نشان دهد و در مواردی از قبیل استفاده از تجارب افراد گروه در انجام بهتر فعالیتهای کشاورزی، کاهش هزینه‌های به‌کارگیری نوآوری‌ها و ماشین‌آلات در فرایند کشت و

مزرعه‌داری، صرفه‌جویی در وقت و هزینه کشاورزان با یکپارچه‌سازی منابع آب و زمین، افزایش انگیزه فعالیت گروهی برای منافع مشترک، افزایش میزان خوداتکایی در بین کشاورزان عضو گروه تفاوت‌های معناداری را در سطح ۹۵ درصد نمایان سازد.

جدول ۷. پرداخت گروهی اعتبارات خرد و همکاری، مدیریت و تصمیم‌گیری جمعی

مؤلفه‌های مورد بررسی	سطح معناداری	کاملاً مناسب	مناسب	تا حدودی مناسب	نامناسب
افزایش همکاری بین اعضا برای تصمیم‌گیری در امور گروه و ...	۰/۰۱	*			
استفاده از تجارب افراد گروه در انجام بهتر فعالیت‌های کشاورزی	۰/۰۳		*		
بهبود شیوه‌های مدیریت اراضی با توجه به کاهش تعداد قطعات زمین	۰/۰۲	*			
کاهش هزینه‌های به‌کارگیری نوآوری‌ها و ماشین‌آلات در فرایند کشت	۰/۰۳		*		
صرفه‌جویی در وقت و هزینه کشاورزان با یکپارچه‌سازی آب و زمین	۰/۰۳		*		
افزایش انگیزه فعالیت گروهی برای منافع مشترک	۰/۰۳		*		
افزایش اعتماد گروهی بین اعضا	۰/۰۲	*			
افزایش میزان خوداتکایی در بین کشاورزان عضو گروه	۰/۰۴		*		
استفاده از رهنمودهای مروجان مراکز خدمات کشاورزی	۰/۰۲	*			

مأخذ: یافته‌های تحقیق

۲.۳. تغییر در شیوه‌های تولید کشاورزی

تغییر در الگوهای کشت سنتی برای تأمین نیازهای بازار، به دلیل سودآور بودن و نیز امنیت ناشی از حمایت از این روشها، انگیزه‌ای قوی در تغییر شیوه‌های کشت به شمار می‌آید. جدول ۸ نشان می‌دهد که در مواردی مانند تغییر در الگوی کشت از دیم به آبی و کاهش تنوع کشت در زمینهای آبی تفاوت معنادار و مناسبی در سطح ۹۸ درصد دیده می‌شود که این امر

ارزیابی آثار ...

اثر بخشی ایجاد گروههای خودجوش را به روشنی نشان می‌دهد. از سوی دیگر، مواردی از قبیل گرایش به کشت محصولات بازاری، گرایش به استفاده از بیمه محصولات کشاورزی، بهبود شیوه‌های دامداری با رعایت اصول ترویجی، توسعه کیفی دامداریهای سنتی و بهبود کیفی نژاد دامها نیز تفاوت معناداری را در سطح ۹۵ درصد نشان می‌دهد.

جدول ۸. پرداخت گروهی اعتبارات خرد و آثار آن در تغییر شیوه‌های تولید روستایی

مؤلفه‌های مورد بررسی	سطح معناداری	کاملاً مناسب	مناسب	تا حدودی مناسب	نامناسب
تغییر در الگوی کشت از دیم به آبی	۰/۰۲	*			
گرایش به کشت محصولات نقدی و بازاری	۰/۰۳		*		
کاهش تنوع کشت در زمینهای آبی	۰/۰۲	*			
گرایش به استفاده از بیمه محصولات کشاورزی	۰/۰۳		*		
بهبود شیوه‌های دامداری با رعایت اصول ترویجی	۰/۰۳		*		
توسعه کیفی دامداریهای سنتی	۰/۰۳		*		
بهبود کیفی نژاد دامها	۰/۰۳		*		

مأخذ: یافته‌های تحقیق

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

مروری بر یافته‌های تحقیق در پاسخ به سؤال مقاله نشان می‌دهد که راهبرد پرداخت گروهی اعتبارات خرد، با توجه به شکل غالب فعالیتهای اقتصادی مناطق روستایی، با بهره‌برداری از منابع آب و خاک مناسب مرتبط است. افزون بر این، تأمین منابع و ساماندهی آن نیز می‌تواند سیاست مناسبی برای ایجاد اشتغال و درآمد در مناطق روستایی باشد. همچنین گروههای خودجوش محلی با بهره‌برداری بهینه از استعدادهای داخلی گروه می‌توانند زمینه را برای استفاده از فرصتهای خارج از گروه در مناطق روستایی و شهری فراهم سازند. از این رهگذر است که ضمن ارائه پاسخ مناسب به چالشهای اصلی در توسعه روستایی و به تبع آن در توسعه کشاورزی (ایجاد درآمد و اشتغال)، زمینه برای تبادل آرا و افکار در جهت ایجاد تحول در شیوه‌های مدیریت منابع و تولید فراهم می‌شود. با این دید می‌توان در تحقیق حاضر به نتایج زیر اشاره کرد:

۱. از تعداد کل مؤلفه‌های بررسی شده (۵۳ مورد)، تنها یک مورد در سطح معناداری ۹۵ درصد بی تفاوت نشان می‌دهد (۱/۹۲ درصد) و باقی موارد (۹۸/۰۸ درصد) در این سطح تفاوت معناداری داشتند.

۲. این مؤلفه‌ها در دو گروه به شرح زیر دسته‌بندی شده‌اند:

- ایجاد و تقویت زمینه‌های اشتغال و درآمد در مناطق روستایی (در این گروه دو مورد کلی ایجاد و تقویت اشتغال کشاورزی و درآمد و افزایش تولید و بهره‌وری مورد بررسی قرار گرفته‌اند که در همه مؤلفه‌ها تفاوت معناداری در سطح ۹۵ درصد مشاهده می‌شود).

- تغییر در ساختار مدیریت اراضی و الگوهای کشت (در این گروه دو مورد همکاری و مدیریت و تصمیم‌گیری جمعی در واحدهای تولیدی و تغییر در شیوه‌های تولید کشاورزی مورد توجه بوده‌اند که در همه مؤلفه‌ها تفاوت معناداری در سطح ۹۵ درصد مشاهده می‌شود).

در پایان، با توجه به یافته‌های تحقیق، پیشنهاد می‌شود: الف) پرداخت اعتبارات روستایی از حالت فردی به گروهی مبدل شود و در نحوه هزینه‌کرد آن نیز نظارت دقیق شود، ب) بسترسازی فرهنگی به منظور جلب مشارکت روستاییان در فعالیتهای جمعی و گروهی صورت گیرد، ج) از دیدگاه‌های همه افراد به ویژه نخبگان محلی (فرد جمعی)، بهره‌کافی برده شود.

منابع

۱. افتخاری و عینالی (۱۳۸۴)، ارزیابی نقش اعتبارات خرد بانک کشاورزی در توسعه اقتصادی روستایی: مطالعه موردی روستاهای حوزه آبریز رودخانه خراود (شهرستان خدابنده)، پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۳۴، بهار ۱۳۸۴، مؤسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی.
۲. حسن‌زاده، علی و صالح قویدل (۱۳۸۴)، چالش تأمین مالی خرد روستایی در ایران: مقایسه تطبیقی صندوق‌های قرض‌الحسنه روستایی و گرامین بانک بنگلادش، اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال سیزدهم، شماره ۴۹، بهار ۱۳۸۴.

۳. زاهدی مازندرانی، محمد جواد (۱۳۸۴)، توان پس‌انداز خانوارهای روستایی و آثار آن بر مشارکت روستاییان در فرایند توسعه، *اقتصاد کشاورزی و توسعه*، سال سیزدهم، شماره ۴۹.

۴. سلامی، حبیب‌الله و حسین طلاچی لنگرودی (۱۳۸۱)، اندازه‌گیری بهره‌وری در واحدهای بانکی: مطالعه موردی بانک کشاورزی، *فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه*، سال دهم، شماره ۳۹، پاییز ۱۳۸۱، تهران.

۵. صرافی، مظفر (۱۳۷۹)، مبانی برنامه‌ریزی منطقه‌ای، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، تهران.

۶. طالب بیگی، فیروز (۱۳۷۹)، اندیشه تعاون و تجربیات تعاونی در کشورهای در حال توسعه و ایران، انتشارات مؤسسه آموزش و تحقیقات تعاونی، تهران.

۷. طاهرخانی، مهدی و وکیل‌حیدری (۱۳۸۲)، نقش تعاونیهای تولیدی در توسعه مناطق روستایی، پژوهشهای جغرافیایی دانشگاه تهران.

۸. مرکز آمار ایران (۱۳۷۵)، شناسنامه آبادیهای شهرستان خدابنده.

۹. مرکز آمار ایران، آمارنامه سرشماری سال ۱۳۷۵ استان زنجان.

۱۰. مرکز آمار ایران، سالنامه آماری استان زنجان ۱۳۸۴.

۱۱. نجفی و یعقوبی (۱۳۸۴)، تأمین مالی خرد: راهکاری نوین برای کاهش فقر در جوامع روستایی، *اقتصاد کشاورزی و توسعه*، سال سیزدهم، شماره ۴۹، بهار ۱۳۸۴.

۱۲. نجفی، بهاء‌الدین (۱۳۸۲)، تأمین مالی خرد: تجربیات جهانی و امکانات توسعه در ایران، ارائه شده در مجموعه مقالات همایش تأمین مالی کشاورزی «تجربه‌ها و درسها»، خرداد ۱۳۸۲، تهران.

13. Abrahamson, K. V. (1997), Paradigms of sustainability, In S. Sörlin, ed.

The road towards sustainability, A historical perspective, A sustainable Baltic region, The Baltic University Programme, Uppsala University.

- 14.ADB (2000), Finance for the poor: microfinance development strategy, Asian Development Bank
- 15.Attfield, R. And W. Barry (1992), International justice and the Third World, London, Routledge.
- 16.Avijit, G. (1998), Ecology and development in Third world, second edition, London , Routledge.
- 17.Axinn G. H. And N. W. Axinn (1997), Collaboration in rural development: a practitioner hand book, London.
- 18.Balazs, K. and L. Podmaniczky (2001), Rural enterprise planning: an applied approach to address new challenges, Szent Istvan University, Hungary, (www.ktg.gau.hu/~podma/birtok/).
- 19.Bravo, M. R. (2001), Whose land? (Chapter 2) Agrarian reforms in southeast Asia: The role of NGOs and other actors, Institute of Agrarian and Urban Development Studies, University of the Philippines, Los Baños, Laguna, Philippines
- 20.BRI (Bank Rakyat Indonesia) (1990), Kupedes development impact survey. BRI, Jakarta.
- 21.Chowdhury, A.N. (1990), Let gross roots spank; people's Participation self-help groups and NGO's in Bangladesh, University Press Limited, Dhaka, Bangladesh.
- 22.Dobie, P. (2004), Models for national strategies: building capacity for sustainable development, Development Policy Journal, Vol. 1, special issue: Capacity for sustainable development.

23. Douglas, P. (2003), Financial services for the rural poor, helping to improve Donor effectiveness in microfinance, Donor Brief, No. 15, October 2003, CGAP Donor Information Resource Centre (DIRECT)
24. ESCAP (1994), Jakarta plan of action on human resources development in the Escape region, revised edition, New York, UN.
25. ESCAP (1996), Showing the way: Methodologies for successful rural poverty alleviation projects, Bangkok.
26. ESCAP (2000), The empowerment of the rural poor through decentralization in poverty alleviation actions, Economic and Social Commission for Asia and the Pacific – Fifty-sixth session of the commission, PAI/April – June 2000.
27. FAO (2002), World food summit; five years later, 10-13 June. (www.Fao.org).
28. FAO / ALIDE (1996), Collateral in rural loans, October 1996, Association of Latin American Food and Agriculture Organization (FAO) and development finance institutions of the United Nations, (ALIDE)
29. FAO [1], Agricultural finance revisited, Agriculture Department Agricultural Support System Division, (<http://www.fao.org/ag/ags/subjects/en/ruralfinance/afr.html>).
30. FAO/GTZ (1998a), Financial institutions, (www.fao.org)
31. FAO/GTZ (1998b), Agricultural finance revisited: Why? AFR Series No.1, (www.fao.org).
32. Ghate, P. (editor) (1992), Informal finance, Oxford University Press, Hong Kong.

- 33.ICA (2000), International Co-operatives Alliance, pp 55-56.
- 34.IFAD (2002), IFAD's thematic study on rural finance in China: Double-edged sword?, www.ifad.org/evaluation/index.htm.
- 35.IFAD (2003), The rural development potential of IFAD's credit projects, 2003, Internet (www.ifad.org).
- 36.Kavanamur, D., Credit programmers for small enterprises , an evaluation of policy lessons for Sustainable Credit Schemes in Developing Countries, UN Published, Institute of Development Studies, Sussex University.
- 37.Khander, S.R. (1998), Fighting poverty with microcredit: Experience in Bangladesh, New York: Oxford University Press.
- 38.Larry F. and R. Sell (2001), Socioeconomic impacts of agricultural processing plants, Rural America, May 2001/Volume 16, Issue 1
- 39.MAB (Ministry of Agriculture of Botswana), Chapter 10: Agriculture, internet file on site: http://www.sarpn.org.za/documents/d0001172/Botswana_NDP9_chapte10.pdf
- 40.MENA (2003), Agriculture & rural development in Mena, Sector brief, the World Bank Group, <http://www.worldbank.org/projects>
- 41.Overton, J. (1999), Strategies for sustainable development: experiences from the Pacific; Zed Book, London.
- 42.RD Instruction (2002), Memorandum of understanding rural development and farm credit administration.

43. Robinson, M. (2001a), Comments on “Innovative Products and Adaptations for Rural Finance”, by Juan Buchanan; Paving the Way Forward for Rural Finance An International Conference on Best Practices, www.basis.wisc.edu/rfc/documents/theme_products_r2.pdf

44. Robinson, M. (2001b); The microfinance revolution: sustainable finance for the poor, Washington D.C.: World Bank, pp. 304, ISBN 0-8213-4524-9.

45. Roht, J. (1997), The limits of micro credit as a rural development intervention, Institute for Development Policy and Management, Manchester University.

46. Scoones, I. (1998), Sustainable rural livelihoods: a framework for analysis, IDS working paper 72. (www.ids.ac.uk/ids/bookshop/wp.html - 89k).

47. Seibel & Felloni (2002), Mainstreaming Grameen Banking, how rural banks combine sustainability with outreach to the poor in the Philippines, published in: Evaluation insights, International Fund for Agricultural Development, Rome

48. Seibel (2001a); Rural finance for the poor: from unsustainable projects to sustainable institutions, IFAD (Rome 2001). www.uni-koeln.de/ew-fak/aef/05-2004/2001-6%20Mainstreaming%20Informal%20FIs.pdf

49. Seibel (2001b), SHG Banking: a financial technology for reaching marginal areas and the very poor, Nabars's program of promoting local financial intermediaries owned and managed by the rural poor in India,

(available as IFAD Rural Finance Working Paper No. 167910 from Y.Diethelm@ifad.org.).

50.Sugianto (1998), The role of the BRI in microfinance: The experience of Bank Rakyat Indonesia, in the new world of microfinance, Manila: The coalition for microfinance standards, p.112.

51.Umana, A. (2002), Generating capacity for sustainable development: Lessons and challenges, choices, June 2002, environmentally sustainable development group leader, UNDP, (www.undp.org).

52.UNDP (1998), Microfinance institutions proposal: Executive summary, port Moresby.

53.UNDP (2002), Millennium development goals: a compact among nations to end human poverty, overview, P.6. (www.undp.org).

54.Uphoff (1991), Fitting projects to people in Cernea, M. M. (ed) putting people first: sociological variables in rural development, New York, Oxford University Press.

55.World Bank (1998), Using microcredit to advance women, PREM notes, November 1998, number 8.

56.World Bank (2001), Reaching the rural poor, the rural development strategy of World Bank (www.worldbank.org).

57. Zvi, L. (2001), Productivity and efficiency of individual farms in Poland: a case for land consolidation, Department of Agricultural Economics and Management, The Hebrew University, Rehovot, Israel (lerman@agri.huji.ac.il), May 2002.